

ПОВІТОВІ І ГУБЕРНСЬКІ ДВОРЯНСЬКІ ПРЕДВОДИТЕЛІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII СТ.)

Посаду повітового дворянського предводителя було введено в Російській імперії указом від 14 грудня 1766 року. Губернських предводителів дворянства запровадила Жалувана грамота дворянству 21 квітня 1785 року. Обидві посади певним чином еволюціонували, поки не були повністю включені в систему імперського управління.

Посада повітового предводителя спочатку була створена як тимчасова, через необхідність якимось чином зорганізувати дворянство для виборів депутатів до Законодавчої Комісії і для складання наказів. За указом 1766 року повітовий дворянський предводитель обирався на два роки балотуванням. Він повинен був бути не молодше 30 років і обов'язково мати в повіті маєток. Чин кандидата не мав значення. Активним виборчим правом користувалися всі дворяни-землевласники повіту, які мали обер-офіцерський чин [1; 274].

Практика діяльності повітових дворянських предводителів була визнана вдалою, тому царський уряд вирішив залишити цю посаду. В 1768 і 1770 роках виходять укази про перевибори повітових предводителів [2; 94]. Проте тільки Установлення про губернії 1775 року надає посаді повітового дворянського предводителя постійного характеру і постійних функцій. Згідно з цим актом дворянські предводители обиралися дворянством повіту на три роки за тим порядком, який був встановлений указом від 14 грудня 1766 р. На цей строк, якщо обраний не мав вищого чину, він отримував чин VII класу (чин надвірного радника). Через посаду дворянського предводителя держава встановлювала прямий адміністративний зв'язок із дворянством окремого повіту. В обов'язки предводителів входило головування у повітових дворянських опіках, ведення списків дворян по повітах, видача посвідчень про дворянську гідність, ініціювання благодійних справ. Предводители вважалися на "вибірній службі" й не отримували жалування [3; 74].

Практика діяльності нових установ змушує владу час від часу робити певні роз'яснення щодо окремих положень Установлення про губернії. 25 листопада 1778 року була прийнята "Височайша резолюція на докладні пункти генерал-губернаторів: про порядок виборів у губерніях посадових осіб з дворян і купецтва". Цей указ нарешті розмежовував повноваження і регламентував відносини між генерал-губернатором і повітовими дворянськими зібраннями на чолі з предводителями. Генерал-губернатор призначав дату дворянських виборів і затверджував знов обраних посадових осіб. Але йому не дозволялося бути присутнім на самих виборах. Цікаво також, що цим актом вперше встановлювалася службова ієрархія для виборних посад. Дворянин, який вже служив "по виборам", не міг бути обраним чи призначеним на посаду, якій відповідав більш низький чин [1; 390-394]. З цього часу виборна служба надавала дворянству ті ж можливості для кар'єри статського службовця, що і державна. Формується й відповідне ставлення до неї: дворянин на виборній посаді (предводитель, засідатель в суді чи земський справник) прагне бути в першу чергу добрим чиновником і виконавцем, а вже потім - депутатом від стану. Фактично, в умовах реальної дії губернських положень, посада предводителя дворянства повіту поступово перетворилася на центр повітової адміністрації. Саме до повітового предводителя звертається губернська і центральна влада для вирішення складних питань місцевого життя або з метою отримання необхідної інформації з місць. Тому на посаду предводителя, як правило, обиралася людина з досвідом статської служби, більш-менш обізнана зі справою управління. Для багатьох, за таких умов, "предводительство" ставало важливою сходинкою службової кар'єри.

Жалувана грамота дворянству 1785 р. завершує собою період становлення дворянських органів влади в губерніях. Вона запроваджує посаду губернського дворянського предводителя і губернське дворянське зібрання. Дворянське зібрання

губернії повинно було обрати з числа повітових предводителів двох кандидатів на посаду губернського предводителя і повідомити про свій вибір генерал-губернатору, який затверджував одного з них на власний розсуд. Губернський предводитель обирався також на три роки. Право бути обраним на посаду предводителя або на іншу виборну посаду мав будь-який дворянин обер-офіцерського чину не молодше 25 років, чий прибуток з маєтків складає не менше ніж 100 руб. на рік. Обов'язковою вимогою до кандидата була чесність і непорочність поведінки [1; 453-454]..

Згодом виникла потреба більш чітко регламентувати відносини між повітовими і губернськими дворянськими предводителями. Іменним указом від 22 липня 1808 р. губернським предводителям було заборонено поводитись із повітовими предводителями як зі своїми підлеглими, наприклад, приймати скарги від дворян повіту на своїх предводителів [4; 290]. . Тобто губернський і повітові предводители діяли рівноправно на різних рівнях, не будучи пов'язаними в єдину адміністративну вертикаль.

Дія Установлення про губернії була поширена на Південну Україну в 1783 році. На той час практично всі землі в межах нового Катеринославського намісництва вже були роздані приватним власникам. Склад місцевого дворянства відносно стабілізувався, тому організація дворянських виборів, важливої складової реформованого управління, стає реальною справою. За IV ревізією (1782 р.), згідно з даними В. М. Кабузана, в краї налічувалося 1. 985 дворян землевласників, з яких десть половина мала спадкове дворянство і могла брати участь у виборах [5; 60]. У 1784 році по повітах Катеринославського намісництва пройшли перші на півдні дворянські вибори. Було обрано 15 повітових дворянських предводителів. У 1785 році, після виходу Жалуваної грамоти, був обраний предводитель дворянства всього Катеринославського намісництва. Ним став бригадир Константин Миколайович Лалош. Нові дворянські вибори відбулися в 1788 (в кінці 1787 ?) році в Кременчузі - на той час адміністративному центрі намісництва. На посаду губернського предводителя був обраний предводитель дворянства Кременчуцького повіту Микола Васильович Капніст, рідний брат Василя Капніста, відомого поета-сатирика і драматурга XVIII ст. Родина Капністів брала активну участь у громадському житті Катеринославської і Полтавської губерній кінця XVIII - 20-х рр. XIX ст. і була відома своїм опозиційним ставленням до політики царського уряду щодо знищення автономії Гетьманщини.

У 1789 році губернські установи були переведені до Катеринослава, і наступні вибори 1791 року проходять вже в цьому місті. Процедура виборів губернського предводителя не відбулася: дворянське зібрання одноголосно вирішило залишити цю посаду М. В. Капністу [6; 68]. У 1793 році посаду губернського предводителя обійняв Михайло Петрович Камбурлей [6; 74].

На початку 1795 року виходить указ, який реформував адміністративно-територіальний розподіл Південної України. У тому ж році Вознесенська губернія була відкрита, до Новомиргорода і Катеринослава були скликані дворяни для нових виборів місцевої адміністрації [7; 778].

Реконструвати повний і точний перелік дворянських предводи-тедів кінця XVIII ст. досить важко. Постійні адміністративні перерозподіли й перенесення губернського і повітових центрів час від часу спричиняли "позачергові" дворянські вибори. При складанні таблиці №2 був використаний довідник "Губернский служебник", у якому показані дворянські предводители по всіх намісництвах Російської імперії [8; 78-79]. У правій колонці вказується рік затвердження обраних предводителів генерал-губернатором, у деяких випадках він не співпадає з роком виборів. Наприклад, результати виборів 1791 року, на яких замість генерал-губернатора Г. О. Потьомкіна був присутній віце-губернатор І. В. Тібекін, були затверджені лише в 1793 році П. О. Зубовим [6; 69].

Перелік дворянських предводителів добре відображає строкатість і неоднорідність складу катеринославського дворянства 70 - 90 рр. Серед обраних на цю посаду бачимо колишніх запорозьких старшин (С. Білий, О. Ковпак, В. Чернявський), офіцерів колишніх

балканських іррегулярних полків (С. Божедарович, Ф. Ваній, І. Міхалча, брати Ла-рії, Г. Шевич та ін.), представників української шляхти (крім предводителів суто малоросійських повітів - В. Бантині, В. Ковалинський, М. Капніст, А. Остроградський, І. Руденко, Ф. Сахновський). До адміністративної еліти краю належали Є. Герсєванов, М. Камбурлей, К. Лалош, Ф. Наковальник, А. Остроградський, Ф. Сахновський.

У Таврійській області не діяло ніяких дворянських установ. Частка російського дворянства в Криму і таврійських степах й на початку XIX ст. залишалася досить невеликою. Тільки після відкриття Таврійської губернії в 1803 році тут почали проводити дворянські вибори, призначати дворянських засідателів до судів, що мотивувалося нестачею дворян, які знають російську мову і російські закони.

Таблиця № 1. Губернські предводителі дворянства Катеринославського намісництва (1784-1795)

бригадир Костянтин Миколайович Лалош	1784-
надвірний радник Микола Васильович Капніст	1788-
полковник Михайло Іванович Камбурлей	1793-

Таблиця №2. Повітові дворянські предводителі (1784 –1795)

Бахмутський повіт

капітан Козьма Котельников	1784
підполковник Іван Васильович Шабельський	1788
підполковник Петро Осипович Голуб	1790
секунд-майор Федір Іванович Шабельський	1795

Донецький повіт

секунд-майор Федір Михайлович Ваній	1786
секунд-майор Павло Іванович Міокович	1790
генерал-майор Георгій Іванович Шевич	1791
секунд-майор Василій Данилович Римсько-	1793
секунд-майор Степан Давидович Божедарович	1795

Єлисаветградський повіт

підполковник Самійло Маркович Хорват	1784
примєр-майор Василій Іванович Селевін	1788
колезький радник Ємельян Іванович Сєднєв	1791
секунд-майор Іван Васильович Міхалча	1795

Катеринославський повіт

поручик Іван Семенович Руденко	1784, 1788, 1791
--------------------------------	---------------------

Константиноградський повіт

бригадир Федір Григорович Заньковський	1784
примєр-майор Микола Олексійович Алімов	1788
секунд-майор Кіндрат Єфимович Бродський	1791

Кременчуцький (з 1789 р. Градижський) повіт

секунд-майор Андрій Григорович	1784
надвірний радник Микола Васильович Капніст, був обраний губернським предводителем, тому з 1789 р. -секунд-майор Василій Іванович Ган	1788

секунд-майор Іван Микитович Козельський	1791
секунд-майор Харлампій Семенович	1796

Маріупольський і Павлоградський повіти

титлярний радник Григорій Іванович	1784
полковник Олексій Іванович Писемський	1788
секунд-майор Іван Герцевич	1791
губернський секретар Василь Вербовський (Павлоград, п.)	1795
пример-майор Маргаріт Мануїлович Блазо	1796

Олександрійський повіт

генерал-поручик Федір Арсенєвич Чорба	1784
підполковник Матвій Іванович Чеботаєв	1788
секунд-майор Петро Федорович Чорба	1791

Олексопольський повіт

полковник Опанас Федорович Ковпак	1784
секунд-майор кн. Степан Сергійович Баратов	1788
надвірний радник Іван Ілліч Кромін	1791

Ольвіопольський (Новомиргородський)

секунд-майор Степан Степанович Ларій	1784
пример-майор Михайло Ігнатович Станкович	1788
пример-майор Василь Афанасьєвич Іванов	1791

Новомосковський повіт

підполковник Іван Іванович Мерлін	1784
надвірний радник Михайло Іванович Коробін	1788
капітан Василь Чернявський	1791
полковник Федір Олександрович Наковальник	1795

Полтавський повіт

колезький радник Стор Гаврилович Герсєванов	1784
бригадир Федір Григорович Заньковський	1788
колезький радник Петро Никифорович Чарниш	1791
статський радник Федір Григорович	1795
колезький асєсор Андрій Федорович	1795

Слов'янський повіт

секунд-майор Олександр Григорович Шахов	1784
секунд-майор Андрій Юр'євич фон Мейєр	1788
статський радник Василь Васильович Бантиш	1791
підпоручик Юрій Адамов	1795

Херсонський повіт

секунд-майор Сидір Ігнатович Білий	1786
секунд-майор Петро Степанович Ларій	1788
капітан Ємельян Сочиванов	1791

Джерела і література

1. Хавский П. В. Собрание законов о российских дворянах или Жалованная грамота благородному российскому дворянству со включением законов предшествующих и последующих с 1762 по 1823. - СПб., 1823.
2. Корф С. А. Дворянство и его сословное управление за столетие 1762 -1855 гг.- СПб., 1906.
3. Российское законодательство X-XX веков. В 9-ти томах. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. - М., 1987.

4. ПСЗР. - СПб., 1830. - Т. XXX.
5. Кабузан В. М. Троицкий С. М. Изменения в численности, удельном весе и размещении дворянства в России в 1782-1858 гг. // История СССР. -1971.-№4.-С. 54-62.
6. Машуков В. Первые дворянские выборы в г. Екатеринославе в 1791 году // ЛЕУАК. - №8. - С. 68-75.
7. Высочайшие рескрипты, данные императрицею Екатериной II на имя Екатеринославских гражданских губернаторов // ЗООИД. -I.2. - Одесса, 1850, С. 659-666.
8. Туркестанов Н. И. кн. Губернский служебник. Список дворянских предводителей в 47 наместничествах. - СПб., 1869.